

УДК 347.998.8

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.75>**Л. І. Миськів**доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітникНауково-дослідного інституту публічного права
orcid.org/0000-0002-1551-9644

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Актуальність статті ґрунтується на тому, що в аспекті здійснення адміністративного судочинства особливого значення набуває питання встановлення сутності та видів процесуальних прав учасників судового процесу, адже вони, на відміну від процесуальних обов'язків, реалізуються на власний розсуд шляхом добровільного волевиявлення. Визначення поняття «процесуальних прав в адміністративному судочинстві» та встановлення їх різновидів є необхідною умовою належного їх використання всіма зацікавленими особами.

У статті розглянуто поняття та види процесуальних прав в адміністративному судочинстві. З'ясовано семантику поняття «право», проаналізовано філософські погляди щодо її розуміння. Наголошено на тому, що право в юриспруденції розглядається як об'єктивне та суб'єктивне. Обґрунтовано, що визначення суб'єктивних прав як процесуальних є вказівкою на конкретні суспільні відносини, у межах яких вони реалізуються.

Визначено, що сутність процесуальних прав в адміністративному судочинстві може бути визначена як закріплена на нормативно-правовому рівні можливість особи діяти певним чином у межах суспільних відносин, які виникають і знаходять свій розвиток з приводу діяльності адміністративних судів, спрямованої на розгляд і вирішення адміністративних справ. Реалізація таких можливостей вказаною особою пов'язана з тим, що вона в межах таких суспільних відносин набуває статусу їх суб'єкта, від чого буде залежати обсяг її процесуальних прав.

Зроблено висновок, що процесуальні права в адміністративному судочинстві як можливості особи залежно від її правового статусу в межах розглянутих суспільних відносин діяти певним чином можуть бути класифіковані за багатьма критеріями.

До критеріїв, які підкреслюють найважливіші риси та визначають найбільш вагомі ознаки процесуальних прав в адміністративному судочинстві, можуть бути віднесені процесуальні права залежно від суб'єкта, якому вони належать; процесуальні права залежно від стадії адміністративного судочинства або її окремої частини; процесуальні права залежно від їх впливу на хід адміністративного судочинства; процесуальні права в залежності від форми адміністративного судочинства; процесуальні права залежно від специфіки публічно-правового спору, який розглядає адміністративний суд; процесуальні права залежно від порядку їх набуття; процесуальні права залежно від обсягу їх реалізації.

Ключові слова: адміністративне судочинство, суб'єктивне право, процесуальні права, види процесуальних прав, класифікація.

Myshiv L. I. CONCEPT AND TYPES OF THE PROCEDURAL RIGHTS IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS OF UKRAINE

The relevance of the articles states that in the aspect of administrative proceedings it is of special importance to establish the essence and procedural legal participants of the trial, as they are minimal from the procedural obligations that are realized on their own account for voluntary release.

At the same time, the definition of the concept of procedural law in administrative proceedings and the establishment of their varieties is necessary for the conditional user, provided that they are used by all interested parties. The article deals with the concept and types of procedural rights in administrative proceedings.

The semantics of the category "law" is clarified, philosophical views on its understanding are analyzed. It is noted that law in jurisprudence is considered as objective and subjective. It is determined that the essence of procedural rights in administrative proceedings can be defined as a fixed at the regulatory level the ability of a person to act in a certain way within the social relations that arise and develop in relation to the activities of administrative courts, aimed at considering and resolving administrative cases.

The realization of such opportunities by the specified person is connected with the fact that within the limits of the given public relations it acquires the status of their subject, on what the volume of its procedural rights will directly depend. It is concluded that procedural rights in administrative proceedings, as the ability of the person concerned to act in a certain way depending on his legal status within the considered social relations, can be classified according to many criteria.

Criteria that emphasize the most important features and determine the most important features of procedural rights in administrative proceedings may include the following: procedural rights, depending on the subject to which they belong; procedural rights depending on the stage of administrative proceedings or its separate part; procedural rights depending on their influence on the course of administrative proceedings; procedural rights depending on the form of administrative proceedings; procedural rights depending on the specifics of the public law dispute, which is considered by the administrative court; procedural rights depending on the order of their acquisition; procedural rights depending on the scope of their implementation.

Key words: administrative proceedings, subjective law, procedural rights, types of procedural rights, classification.

Постановка проблеми. Набуття особою правового статусу суб'єкта відповідних суспільних відносин насамперед пов'язано із наділенням її комплексом прав та обов'язків, можливість реалізації яких і є свідченням такого статусу. При цьому такі права й обов'язки різняться залежно як від власне виду суспільних відносин, у межах яких діє суб'єкт, так і від його призначення або ж ролі в їх межах.

В аспекті здійснення адміністративного судочинства особливого значення набуває питання встановлення сутності та видів процесуальних прав учасників судового процесу, адже вони, на відміну від процесуальних обов'язків, реалізуються на власний розсуд шляхом добровільного волевиявлення. Тому визначення поняття процесуальних прав в адміністративному судочинстві та встановлення їх різновидів є необхідною умовою належного їх використання всіма зацікавленими особами.

Стан дослідження проблеми. Проблематика функціонування правовідносин, які складаються в межах адміністративного судочинства, в тому числі визначення обсягу та сутності процесуальних прав його учасників, було предметом досліджень таких учених як В.М. Бевзенко, В.В. Гордєєв, В.І. Кисіль, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоець, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельник, В.Б. Пчелін, М.І. Смокович, В.С. Стефанюк, В.А. Сьоміна, І.В. Шруб та інші.

Не дивлячись на значну кількість наукових досліджень в окресленому напрямі, сутність і види процесуальних прав в адміністративному судочинстві досліджувалися фрагментарно в межах більш широкої правової проблематики. Увага приділялася процесуальним правам окремих учасників судового процесу (позивача, відповідача [1, с. 221–225]) або їх групам (наприклад, особам, які обслуговують адміністративний процес [2, с. 182]). Також необхідність проведення цього дослідження зумовлена значним оновленням процесуального законодавства, що визначає процесуальні права в адміністративному судочинстві.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення сутності та видів процесуальних прав в адміністративному судочинстві України. Досягнення поставленої мети має відбутися шляхом здійснення таких завдань: з'ясування сутності категорій «право» та «процесуальні права»; визначення видів процесуальних прав в адміністративному судочинстві; здійснення класифікації процесуальних прав в адміністративному судочинстві за наперед обраними критеріями.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що завдяки аналізу позицій учених-правознавців, а також приписів чинного національного законодавства буде сформовано авторське бачення сутності та видів процесуальних прав в адміністративному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. Дослідження будь-якого складного й багатоаспектного явища слід розпочинати з аналізу його змістовних складників. У такому випадку центральною з цих складників є категорія «право», на складності і багатоаспектності якої наголошують у філософії.

Зазначається, що право є одним з провідних регуляторів людської суспільної життєдіяльності, неодмінним складником соціального способу людської життєдіяльності й особливою сферою професійної діяльності, що виникає на ґрунті забезпечення зазначеного складника життєдіяльності [2, с. 163].

Як свідчить семантичний аналіз досліджуваної категорії, в сучасній українській мові нею також прийнято позначати багато явищ, зокрема виборювані народом справедливі соціальний лад і законодавство; законодавство; система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, які виражають волю панівного класу або всього народу; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; інтереси певної особи, суспільної групи тощо, які спираються на закон, релігійні постулати, давні звичаї; зумовлений постановою держави, установи тощо захист інтересів і можливостей особи щодо участі в чому-небудь, оскарження чогось; зумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватись чим-небудь [3, с. 1101].

В загальному значенні категорію «право» використовують для позначення певних стандартів, правил, норм або ж можливостей, які належать особі. Саме з урахуванням цього в юриспруденції вказану категорію здебільшого розглядають з двох позицій.

Так, фахівці з теорії права наголошують на тому, що з позиції юридичної науки «право» може бути розглянуто як об'єктивне та суб'єктивне. Об'єктивним правом є система діючих у державі правових норм і принципів. Під суб'єктивним розуміють правові норми та принципи як певні юридично визнані можливості (свободи) суб'єкта права задовольняти власний інтерес [4, с. 235].

Говорячи про процесуальні права в адміністративному судочинстві, категорію «право» ми використовуємо в її суб'єктивному розумінні. Як слушно зауважує авторський колектив підручника «Загальна теорія держави і права», суб'єктивно право належить суб'єкту незалежно від того, перебуває він у правових відносинах з іншими суб'єктами чи ні.

Суб'єктивно право завжди належить уповноваженій особі, яка має певний матеріальний, духовний, політичний, сімейний та інший інтереси. У можливості задоволення цього інтересу і полягає соціальна цінність суб'єктивного права

[5, с. 344–345]. Саме з урахуванням того, що будь-який суб'єкт наділений певними суб'єктивними правами, які визначають його можливості діяти певним чином у межах відповідних суспільних відносин, для уточнення різновиду останніх і використовується позначка про те, що вони є процесуальними, тобто можуть бути реалізовані під час процесу.

Такий процес має місце у межах здійснення адміністративного судочинства. Це вбачається з приписів п. 5 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (далі – КАС України), діяльності адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ у законодавчо встановленому порядку [6].

З урахуванням наведених позицій сутність процесуальних прав в адміністративному судочинстві може бути визначена як закріплена на нормативно-правовому рівні можливість особи діяти певним чином у межах суспільних відносин, що виникають і знаходять свій розвиток з приводу діяльності адміністративних судів, спрямована на розгляд і вирішення адміністративних справ. Реалізація таких можливостей вказаною особою пов'язана з тим, що вона в межах цих суспільних відносин набуває статусу їх суб'єкта, від чого залежатиме обсяг її процесуальних прав. Крім того, може бути названо й декілька інших різновидів процесуальних прав в адміністративному судочинстві, з огляду на що доречно зробити їх наукову класифікацію.

Як слушно зауважує О.М. Музичук, класифікація будь-якого явища може здійснюватися за найрізноманітнішими ознаками, тобто так званими критеріями класифікації, якими є певні риси й особливості того чи іншого об'єкта (суб'єкта діяльності), на підставі яких можливе його об'єднання в певні класифікаційні групи, визначення як спільних, так і відмінних ознак кожної з них [7, с. 275]. Такі критерії мають відображати найбільш важливі риси об'єкта, який підпадає під класифікацію.

Визначаючи відповідний критерій класифікації процесуальних прав в адміністративному судочинстві, ми будемо обирати ті, що найбільш повно характеризують їх відповідну групу, вказують на їх важливі ознаки. З наведених позицій вбачається, що першим критерієм класифікації процесуальних прав в адміністративному судочинстві слід обрати їх приналежність конкретному суб'єкту таких правовідносин. При цьому варто підкреслити, що в досліджуваному випадку не може йтися про власне адміністративний суд, який також є суб'єктом адміністративних процесуальних відносин.

Справа в тому, що цей суб'єкт не наділений правами, а має так звані «правообов'язки», тобто органічне поєднання суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що в фаховій юридичній літе-

ратурі прийнято позначати як повноваження [4, с. 530]. У такому разі мову слід вести про процесуальні права учасників судового процесу, з огляду на що вони можуть бути класифіковані на права учасників справи (позивача, відповідача, третіх осіб); права процесуальних представників; права інших учасників судового процесу.

Процесуальні права можуть бути класифіковані залежно від стадії, на якій вони реалізуються: відкриття провадження; підготовче провадження; розгляд справи по суті; перегляд судових рішень; виконавчого провадження. Окрему з названих стадій може бути розглянуто з урахуванням її складників, у межах яких може бути різний обсяг процесуальних прав або ж специфіка їх реалізації.

Як свідчить аналіз ст.ст. 199, 209-225 КАС України [6], така центральна стадія адміністративного судочинства як розгляд справи по суті складається з відкриття судового засідання; з'ясування обставин і дослідження доказів; судових дебатів та ухвалення рішення. При цьому в ч. 1 ст. 225 КАС України встановлено, що в судових дебатах можна посилатися лише на обставини та докази, які були досліджені в судовому засіданні [6], тобто визначено специфіку реалізації процесуального права на конкретній частині другої стадії адміністративного судочинства.

Одного з провідних значень набуває такий критерій класифікації процесуальних прав як їх можливість впливати на хід адміністративного судочинства. За цим критерієм можуть бути названі процесуальні права, які не мають будь-якого впливу на хід адміністративного судочинства. Так, відповідно до ч. 2 ст. 231 КАС України неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає судовому розгляду. Реалізація такого права сторін як примирення має своїм наслідком закриття провадження у справі (ч. 5 ст. 190 КАС України) [2].

Реалізація процесуальних прав може залежати і від форми адміністративного судочинства. Як вбачається з аналізу ст. 12 КАС України, адміністративне судочинство здійснюється в порядку загального або спрощеного позовного провадження [2]. При цьому може бути названо ще один критерій класифікації процесуальних прав, пов'язаний зі специфікою публічно-правового спору, який розглядає адміністративний суд.

Як свідчить комплексний аналіз положень процесуального законодавства, публічно-правові спори можуть розглядатися в загальному й особливому порядках. Так, Главою 11 КАС України [6] передбачено особливості позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ: окремі категорії складних адміністративних справ; окремі категорії термінових адміністративних справ; типові та зразкові справи.

Залежно від порядку набуття процесуальних прав їх може бути класифіковано на первинні та похідні. Перелік первинних процесуальних прав чітко сформований у положеннях КАС України. Так, процесуальні права позивача визначено в ст. 44, 47 КАС України, а в ч. 5 ст. 65 КАС України сформовано процесуальні права свідка [6].

Похідні права визначаються обсягом первинних прав залежно від специфіки правового статусу особи в адміністративному судочинстві. Відповідно до ч. 1 ст. 51 КАС України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають процесуальні права позивача. Слід вказати і на те, що згідно з ч. 1 ст. 52 КАС України в разі вибуття або заміни сторони чи третьої особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд допускає на будь-якій стадії судового процесу заміну відповідної сторони чи третьої особи її правонаступником. Усі дії, вчинені в адміністративному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього настільки, наскільки вони були б обов'язкові для особи, яку він замінив [6].

Окремим критерієм класифікації процесуальних прав в адміністративному судочинстві може бути обрано обсяг їх реалізації. У такому разі може йтися про загальні та виключні процесуальні права. Загальні процесуальні права можуть бути реалізовані більшістю учасників судового процесу. Так, відповідно до принципу гласності судового процесу (ст. 10 КАС України) будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні [6].

Виключні ж процесуальні права можуть належати лише конкретній особі. Згідно з приписами ч. 3 ст. 71 КАС України перекладач має право відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу, право ставити питання з метою уточнення перекладу, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду [6].

Висновки. Як свідчить аналіз положень чинного національного законодавства, процесуальні права в адміністративному судочинстві як мож-

ливості відповідної особи залежно від її правового статусу в межах таких суспільних відносин діяти певним чином можуть бути класифіковані за багатьма критеріями.

На нашу думку, до критеріїв, які підкреслюють найважливіші риси та визначають найбільш вагомні ознаки процесуальних прав в адміністративному судочинстві, можуть бути віднесені процесуальні права залежно від суб'єкта, якому вони належать; процесуальні права залежно від стадії адміністративного судочинства або її окремої частини; процесуальні права залежно від їх впливу на хід адміністративного судочинства; процесуальні права залежно від форми адміністративного судочинства; процесуальні права залежно від специфіки публічно-правового спору, який розглядає адміністративний суд; процесуальні права залежно від порядку їх набуття; процесуальні права залежно від обсягу їх реалізації.

Література

1. Пчелін В.Б. Правоохоронні органи як суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин із правовим статусом відповідача. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Випуск 34-2. С. 221–225.
2. Петрушенко В.Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів : «Магнолія 2006», 2011. 352 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : Підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. Харків : Еспада, 2009. 752 с.
5. Загальна теорія держави і права : [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства України : закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
7. Музичук О.М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні : монографія / О.М. Музичук. Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 654 с.